

Verslag platform agrarisch erfgoed, 11-4-2014 door Gerrit Kramer

Thema: Landgoedboerderijen

Heraldiek in theorie en praktijk

Egbert Wolleswinkel (secretaris Hoge Raad van Adel)

Naar aanleiding van het verschijnen van de Kleurenwaaier van Ewout van der Horst werd er in Renswoude een inventarisatie van het kleurgebruik in de eigen gemeente gemaakt. Hieruit blijkt dat er in de omgeving vooral witte luiken met Pruisisch blauwe zomen zijn toegepast. Behalve door het kleurgebruik op luiken kan ook door het aanbrengen van wapens op de voorgevel naar het eigendom van een boerderij worden verwezen. Dit is bijvoorbeeld gedaan bij boerderij Groot Zandbrink in Leusden, op initiatief van een historicus uit Achterveld.

De heraldiek is ontstaan op het strijdveld, door gebruik te maken van wapenschilden konden de verschillende partijen op het strijdveld worden herkend. Doorgaans worden in wapens twee kleuren gebruikt: één verwijst naar een metaal (zilver, goud, etc.) een anders is doorgaans een hoofdkleur (rood, blauw, groen, zwart). Het motief dat het vaakst voorkomt is het zandlopermotief. Het belangrijkste artikel over heraldiek werd geschreven door J.G. Buurman:

http://www.kastelenbeeldbank.nl/_themas/Castellogica/arts/1/p.%20019-031%20Over%20de%20toepassing%20van%20heraldische%20kleuren.pdf.

Een aantal wapens wordt behandeld, onder meer het wapen van Woudenberg. Dat wapen is zwart/geel en er zijn haantjes op afgebeeld, het is hetzelfde wapen als het wapen van één van de landgoederen binnen de gemeente. Het wapen van Renswoude heeft door de jaren heen verschillende versies gekend. In het wapen zitten de kleuren rood en wit, die typisch zijn voor de provincie Utrecht. Het wapen heeft een ingeschulpte schildzoom. Aanvankelijk werd er een versie toegepast zonder kroon, later met kroon. De versie zonder kroon komt uit de tijd dat Renswoude een heerlijkheid was. Uit de kroon blijkt dat het een gemeentewapen is, kleine gemeentes hebben een kroon met drie bladeren, grote gemeentes een kroon met vijf bladeren. De familie Taets van Amerongen voert de versierselen van een maagd met een eenhoorn als wapen, dit is een bekend motief. Daaraan zagen ze graag de spreuk "tandem" toegevoegd maar daarvan kon de ouderdom onvoldoende worden bewezen. Op hun verblijf, kasteel Renswoude, waren de luiken zowel aan de binnen als aan de buitenzijde geschilderd. De precieze invulling van de luiken in Renswoude veranderde in de loop der jaren.

Verschillende foto's van boerderijen en woonhuizen met luiken worden getoond. Er ontstaat zeker geen uniform beeld. Luiken worden soms wel toegepast, soms niet. In een aantal gevallen hebben

de luiken de landgoedkleuren maar soms ook niet. Ook het onterecht gebruik van landgoedkleuren komt voor, dan krijgt een boerderij die helemaal nooit tot het landgoed heeft behoord toch landgoedkleuren. Wolleswinkel deelt de conclusie van Buurman: luiken kunnen worden gezien als romantiek van de 19de eeuw.

Twickel als landgoedbedrijf

Albert Schimmelpenninck (rentmeester landgoed Twickel)

De presentatie begint met een kort overzicht van de geschiedenis van landgoed Twickel, een geschiedenis die teruggaat tot 1347. In dat jaar sticht Herman van Twickelo het landgoed Twickel dat vererfd is van vader op zoon en een enkele keer van vader op dochter. Raatsveld, Wassenaer en Van Heeckeren zijn de namen die meest prominent aanwezig zijn in de geschiedenis van Twickel. Buiten de hoofdlocatie had de familie nog enkele kleinere landgoederen elders in het land in bezit. De laatste die door vererving in bezit kwam van landgoed Twickel is barones Van Heeckeren van Wassenaer. Zij had geen kinderen en besloot dat Twickel na haar dood beheerd zou moeten worden door een stichting. De stichting is inmiddels opgericht. Het kasteel wordt tegenwoordig bewoond door familie van de barones.

Het aantal boerderijen dat agrarisch wordt gebruikt is in de loop der jaren sterk afgenomen. In 1960 waren er op Twickel 150 boerderijen die agrarisch werden gebruikt, daarvan zijn er nu nog 50 over. In totaal is 53 % van de grond van het landgoed landbouwgrond. Op de landgoederen die de stichting Twickel beheert staan in totaal 65 agrarische bedrijven, met een gemiddelde omvang van 50 ha. In de afgelopen decennia heeft ontmenging (boerenbedrijven zijn gericht op één activiteit) plaatsgevonden en schaalvergroting. Van de 65 boerderijen zijn er 50 in gebruik als melkveebedrijf. De vorm van de percelen maakt agrarisch gebruik soms lastig, evenals de extra eisen op het gebied van natuurbeheer en waterbeheer. Om de boeren ter wille te zijn is er een beloning voor 'groene diensten', bij een natuurgerichte bedrijfsvoering (bijvoorbeeld uitsluitend het gebruiken van mest van de eigen dieren) wordt een subsidie van 1000 EUR per ha. uitgekeerd.

Een typische Twickel-boerderij is een boerderij met houten topgevels en een endskamer. Ook daken met wolfseinden komen veel voor. De boerderij krijgt de naam van het erf, nooit een persoonsnaam. In totaal is 80 % van de boerderijen voor 1900 gebouwd, 90 % is voor de Tweede Wereldoorlog gebouwd. De traditionele bebouwing wordt als beeldbepalend gezien maar om de bedrijfsvoering aan de eisen van de huidige tijd te laten voldoen worden ook op Twickel grote stallen gebouwd. Deze stallen worden zo goed mogelijk ingepast in het landschap, ze moeten het beeld van de traditionele bebouwing zo min mogelijk verstoren. Om dat te bereiken worden de stallen zoveel mogelijk

uit het zicht gebouwd, ook wordt er een stal van een standaardtype ontwikkeld met een dak met wolfseinden. Historische stallen en bijgebouwen die niet meer worden gebruikt worden waar mogelijk gerestaureerd, ondanks de vrij hoge kosten. Zonnepanelen mogen worden geplaatst op stallen met een dak van golfplaten. Ze worden nooit op pannengedekte daken geplaatst, zonnepanelen zouden op de rode daken van de boerderijen van Twickel te sterk in het oog springen.

Ten slotte wordt een boek genoemd: *Boerenerven op het landgoed Twickel. Bouw beheer en onderhoud* van Lennert Vrij.

Wij verkopen 77 pachthoeven

Rien de Visser (freelancer erfgoed en communicatie, geboren en getogen op kasteel Heeswijk)

Het streven van De Visser is om met een breder begrip van erfgoed het leven van alledag in beeld te krijgen, hij gebruikt hiervoor de term “spontaan erfgoed”. Kennis van erfgoed bestaat bij specialisten, generalisten, “creatisten” en “topisten”. Creatisten houden zich bezig met het creëren van erfgoed, topisten (verwijst naar topos, plaats) vertellen vanuit hun eigen ervaring over plaatsen.

De hoofdvraag van het onderzoek van De Visser is “Wat doen plekken met mensen/Wat doen mensen met plekken?”. Bruikbare literatuur over dit onderwerp is *Plaatsen van verbeelding* van Stijn Reijnders, *Geografie en gevoel. Wat plekken met ons doen* van Gert Jan Hospers en *Ruimte rondom* van Georges Perec.

Momenteel doet De Visser onderzoek naar de geschiedenis van de pachtboerderijen bij kasteel Heeswijk. Alle 77 pachtboerderijen werden in 1963 verkocht, een groot deel van de boerderijen werd verkocht aan Brabants Landschap. Over de boerderijen is een schat aan informatie beschikbaar, in archieven maar ook bij de bewoners zelf. De Visser ging langs bij de bewoners, sprak met ze over herinneringen aan de boerderij en vroeg naar voorwerpen die aan de boerderij herinneren, waaronder ook afbeeldingen van de boerderij en schilderijen van de boerderij. Immaterieel en materieel erfgoed wordt waardevol door koppeling.

In de periode dat de boerderijen werden verpacht waren veel boeren matig tevreden met hun boerderij, mede omdat de kasteelheer de boerderijen niet al te goed liet onderhouden. Zo kregen pas lang na de Tweede Wereldoorlog alle boerderijen gas, water en licht. De boeren zouden liever in een moderne woning met goede sanitaire voorzieningen hebben gewoond. Met enige regelmaat brandde er een boerderij af, de helft van de pachtboerderijen is een keer afgebrand.

Samen met zijn zoon, Florian de Visser, maakt Rien de Visser een glossy magazine over de boerderijen bij kasteel Heeswijk. In makelaarsjargon worden de kenmerken van de boerderij in 1963 en

de kenmerken van de boerderij in 2014 omschreven, ook wordt er per boerderij voorzien in een toelichting waarin de geschiedenis uitgebreider wordt behandeld.

Over de luikkleuren van de boerderijen bij kasteel Heeswijk bestaat onduidelijkheid. Zowel de kleuren groen en geel als blauw en geel kwamen voor, ook bij de wisselrondjes was er variatie.

Hoewel het project nog niet is afgerond luidt de voorlopige conclusie dat erfgoed breed benaderd moet worden, de blik moet zich niet beperken tot rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten.

Bronnen verbinden met de plek

Florian de Visser (vormgever, gespecialiseerd in 'site stories')

In zijn presentatie richt De Visser zich op een aantal projecten waarmee hij zich de voorbije periode heeft beziggehouden. De Visser is afgestudeerd in de richting "public space" en richt zich op de koppeling van verhalen door plekken. Dat doet hij door het vertellen van verhalen, gebruikmaking van fantasie en het doen van toevoegingen. Hij laat een aantal projecten zien die een idee te geven van zijn werkzaamheden en duidelijk te maken wat hij van plan is met het project van de boerderijen van kasteel Heeswijk.

Voor een project bij kasteel Heeswijk gebruikte De Visser een oud reisverslag, citaten uit dit verslag plaatste hij in de kas die inmiddels zwaar in verval is en waar vooral veel onkruid groeit. Ook elders bij kasteel Heeswijk werden citaten geplaatst, waardoor een extra laag aan de bestaande situatie wordt toegevoegd.

In een chocoladefabriek uit de jaren '70 die tegenwoordig ondermeer als bibliotheek wordt gebruikt plaatste De Visser teksten op de vloer, evenals afbeeldingen van taferelen in de voormalige fabriek, als verwijzing naar het fabriekswerk.

In de Noordoostpolder volgde De Visser het gebruik van een typische schuur van schokbeton. De schuur van meneer De Bruijn wordt behalve voor de opslag van aardappelen gebruikt door een club van corsobouwers. Het blijkt dat het grootste deel van de praalwagens voor de bloemencorso van Vollenhove gebouwd wordt in de Noordoostpolder. Vroeger was Vollenhove een vissersdorp met een sterke relatie met de Zuiderzee, tegenwoordig is Vollenhove een dorp van corsobouwers met een sterke relatie met de Noordoostpolder.

Het onderzoek naar de pachtboerderijen bij kasteel Heeswijk gaat in op de onderlinge relatie tussen de boerderijen en de relatie tussen de boerderijen en het kasteel. De relatie met kasteel Heeswijk en de aanwezigheid van luiken in de kasteelkleuren voegt een laag toe aan wat anders een eenvoudige boerderijgeschiedenis zou zijn.